

گفتارهایی در آیین دادرسی کیفری و مجرای ضرر و زیان ناشی از جرم و تخلف

افضل خسروی

معاونت توسعه مدیریت و منابع
اداره کل آموزش و پژوهش

سرشناسه : خسروی، افضل، ۱۳۶۹ -
 عنوان قراردادی : ایران- قوانین و احکام Iran. Laws, etc
 عنوان و نام پدیدآور : گفتارهایی در آیین دادرسی کیفری: دعوای ضرر و زیان
 ناشی از جرم و تخلف / نویسنده افضل خسروی: (به سفارش) سازمان تعزیرات
 حکومتی، معاونت توسعه و مدیریت و منابع، اداره کل آموزش و پژوهش
 مشخصات نشر : تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶
 مشخصات ظاهری : ۱۰۴ ص.
 فروست : نشر میزان؛ ۱۰۴۶.
 شابک : 978-964-511-845-5
 وضعیت فهرست نویسی : فیا
 یادداشت : کتابنامه:
 عنوان دیگر : دعوای ضرر و زیان ناشی از جرم و تخلف
 موضوع : آیین دادرسی جزایی -- ایران Criminal procedure-- Iran
 موضوع : حقوق جزا -- ایران Criminal law -- Iran
 موضوع : مسوولیت جزایی -- ایران Criminal liability -- Iran
 موضوع : قربانیان جرم و جنایت - وضع حقوقی و قوانین - ایران
 شناسه افزودن : سازمان تعزیرات حکومتی. معاونت توسعه مدیریت و
 منابع، اداره کل آموزش و پژوهش
 رده‌بندی کنگره : ۵۷۰/۳۹۸ /خ/ ۴۶۱۰ KMH
 رده‌بندی دیویی : ۳۱۰/۵۵۵
 شماره کتابشناسی ملی : ۴۸۷۶۸۵۰

هرگونه تکثیر (اعم از چاپ، کپی، فایل الکترونیک) بدون اجازه ناشر مجوز
 از ناشر خلاف قانون بوده و پیگرد قانونی دارد.
 لطفاً در صورت مشاهده، موارد را به شماره تلفن‌های ذیل اطلاع دهید.

۱۰۴۶
 نشر میزان
 دعوای ضرر و زیان ناشی از جرم و تخلف
 افضل خسروی
 چاپ اول: بهار ۱۳۹۶
 قیمت: ۶۰۰۰ تومان
 شمار: ۱۰۰۰ نسخه
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۱-۸۴۵-۵

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از چهارراه سهروردی، خ کاووسی‌فر، کوچه نکبسا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۴۹۱۳۱
 فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخررازی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۰
 واحد پخش و فروش: خیابان سمیه، بین مفتح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن ۸۸۳۴۹۵۲۹-۳۱
 پست الکترونیکی: mizannasher@yahoo.com وب سایت: www.mizan-law.ir

فهرست مطالب

۹	دیباچه
۱۴	درآمد
۱۶	مبحث اول - دعوای ضرر و زیان ناشی از جرم
۱۷	گفتار اول: حقیق، دهمانه جرم
۱۷	الف) حیثیت عمومی
۱۸	ب) حیثیت خصوصی
۱۹	گفتار دوم: دعوای برائت ناشی از جرم
۲۰	الف) دعوای عمومی
۲۱	ب) دعوای خصوصی
۲۳	ج) جهات افتراق دعوای عمومی و دعوای خصوصی
۲۵	گفتار سوم: اصحاب دعوای خصوصی
۲۵	الف) خواهان دعوای خصوصی
	۱- خواهان دعوای خصوصی در معنای درخواست ترتیب کیفری
۲۶	متهم
	۲- خواهان دعوی خصوصی در معنای مطالبه ضرر و زیان ناشی از
۲۸	جرم
۳۰	ب) خواننده دعوای خصوصی
۳۲	گفتار چهارم: دعوای ضرر و زیان ناشی از جرم
۳۲	الف) جرم
۳۱	ب) ضرر و زیان

۶ ♦ دعوی ضرر و زیان ناشی از جرم و تخلف

- ج) وجود رابطه سببیت بین رفتار مورد ایراد اتهام و ضرر و زیان ۳۴
- گفتار پنجم: انواع ضرر و زیان ناشی از جرم ۳۶
- الف) ضرر و زیان مادی ۳۶
- ۱- ضرر و زیان وارده به دارایی اشخاص ۳۷
- ۲- ضرر و زیان وارده به تمامیت جسمانی اشخاص ۳۷
- ب) ضرر و زیان معنوی ۳۸
- ج) منافع ممکن الحصول ۴۰
- گفتار ششم: تضمین‌های حق درخواست جبران ضرر و زیان ناشی از جرم ۴۲
- الف) حق داهی از «حق درخواست جبران ضرر و زیان ناشی از جرم» ۴۲
- ب) حق درخواست صدور قرار تأمین خواسته ۴۳
- گفتار هفتم: درخواست عوای ضرر و زیان ناشی از جرم در مرجع کیفری ۴۵
- الف) در جریان بردن عوای عمومی ۴۶
- ب) رعایت مقررات راجع «حل انتخاب مرجع رسیدگی» ۴۶
- ۱- طرح ابتدایی دعوی در دادگاه کیفری ۴۷
- ۲- طرح ابتدایی دعوی در دادگاه کیفری ۴۹
- ج) رعایت تشریفات آیین دادرسی مدنی ۵۱
- ۱- اصل لزوم تقدیم دادخواست ۵۲
- ۲- استثنای لزوم تقدیم دادخواست ۵۳
- ۱-۲- موارد معافیت صریح از تقدیم دادخواست ۵۴
- ۲-۲- موارد معافیت ضمنی از تقدیم دادخواست ۵۵
- ۱-۲-۲- رد مال تحصیل شده از جرم ۵۵
- ۲-۲-۲- تکلیف دادگاه به صدور حکم در جرایم خاص ۵۷
- ۲-۲-۳- مطالبه دیه و ارش ۵۹
- د) رعایت مهلت تقدیم دادخواست ۶۰
- ۱- آغاز مهلت تقدیم دادخواست ۶۱
- ۲- پایان مهلت تقدیم دادخواست ۶۳
- ۳- آثار عدم رعایت مهلت تقدیم دادخواست ۶۶

- گفتار هشتم: صدور رأی در خصوص ضرر و زیان ناشی از جرم ۶۷
- گفتار نهم: تجدیدنظرخواهی از رأی صادره در مورد ضرر و زیان ناشی از جرم ۷۱
- گفتار دهم: سقوط دعوای ضرر و زیان ناشی از جرم ۷۳

مبحث دوم - دعوای ضرر و زیان ناشی از تخلف ۷۷

- گفتار اول: صلاحیت شعب تعزیرات حکومتی برای رسیدگی به دعوای مطالبه سرر و زیان ناشی از تخلف ۷۸
- گفتار دوم: حیثیت دوگانه تخلف ۸۱
- گفتار سوم: دعای دوگانه ناشی از تخلف ۸۲
- گفتار چهارم: دعای مطالبه ضرر و زیان ناشی از تخلف ۸۵
- الف) تخلف ۸۵
- ب) ضرر و زیان ۸۶
- ج) وجود رابطه سببیه بین تخلف و ضرر و زیان ۸۷
- گفتار پنجم: تضمین های حق تعارض است جبران ضرر و زیان ناشی از تخلف ۸۸
- گفتار ششم: شرایط طرح دعوای ضرر و زیان ناشی از تخلف در شعب سازمان تعزیرات حکومتی ۸۹
- الف) در جریان بودن دعوای عمومی ۸۹
- ب) رعایت مقررات راجع به حق انتخاب مرجع رسیدگی ۸۹
- ۱- طرح ابتدایی دعوی در دادگاه حقوقی ۹۰
- ۲- طرح ابتدایی دعوی در شعبه سازمان تعزیرات حکومتی ۹۲
- ج) رعایت تشریفات آیین دادرسی مدنی ۹۳
- د) رعایت مهلت درخواست ضرر و زیان ناشی از تخلف ۹۴
- گفتار هفتم: صدور رأی در خصوص دعوای ضرر و زیان ناشی از تخلف ۹۶

۸ ♦ دعوای ضرر و زیان ناشی از جرم و تخلف

گفتار هشتم: تجدیدنظرخواهی از رأی صادره در مورد ضرر و زیان ناشی از

تخلف ۱۰۰

گفتار نهم: سقوط دعوای ضرر و زیان ناشی از تخلف ۱۰۱

فهرست منابع ۱۰۴

www.ketab.ir

دیباچه

۱. سازمان تعزیرات حکومتی، نهادی دو - وجهی (اداری - شبه قضایی) است و مأموریتی چندجانبه بر عهده دارد. با توجه به ویژه بودن ساختار و کارکرد این سازمان، لازم است هویت و جایگاه آن به درستی شناخته و معرفی شود. به همین جهت، باید از رهیافت های یکجانبه دوری گزید. کارکرد این سازمان را نه می توان در حد اقدامات مربوط به پلیس اداری پایین آورد و نه آن را به عنوانی نهادی کاملاً سرکوب گر معرفی نمود. در نتیجه، لازم است با انتخاب رویکردی همه جانبه، ظرفیت های کارکردی این سازمان را شناخت؛ راه دهانی کلان برای آینده کاری آن تدوین کرد؛ و صلاحیت ها و مأموریت هایش را با در نظر گرفتن تحولات اقتصادی و ضرورت حمایت از حقوق مصرف کنندگان و کنشگران اقتصادی پویاتر ساخت.

۲. از لحاظ تاریخی، سازمان تعزیرات حکومتی خاستگاه هویتی خود را در نهاد حسبه پیدا می کند. از دیدگاه امروزی، این سازمان یک نهاد تنظیم گر است و در ردیف نهادهای مختلفی که در کشورهای مختلف بدین مصوبه پیش بینی شده اند قرار می گیرد. تنظیم گری یا انضباط بخشی را می توان «تلاش پایدار و مستمر دولت، بخش خصوصی و نهادهای مختلط دولتی - خصوصی برای سازگار نمودن رفتارهای کنشگران حوزه های اقتصادی با استانداردهای تعریف شده، پیشگیری و بازدارندگی از تخلفات مستند به این استانداردها» دانست.

۳. در زمینه میزان مداخله دولت در امور اقتصادی و مربوط به بازار می بایست از تناوب مداخله حداقلی و حداکثری دولت فراتر رفته، مداخله ای هوشمند را پذیرفت که با حفظ انعطاف پذیری و خلاقیت مربوط به این حوزه ها، آن ها را به سوی اهدافی بلند مدت و دارای مقبولیت اجتماعی هدایت کند؛ اهدافی مانند بالا بردن رفاه شهروندان، ارتقای ایمی نظام اقتصادی و اجتماعی و نیز تضمین حقوق و سلامت مصرف کنندگان. در همین راستا، قانون اصلاح قانون تعزیرات حکومتی مصوب ۱۳۷۳/۷/۱۹ مجمع تشخیص مصلحت نظام با یادآوری «ضرورت نظارت و کنترل دولت بر امور اقتصادی و لزوم هماهنگی مراجع

قیمت‌گذاری و توزیع کالا و اجرای مقررات و ضوابط مربوط به آن، انجام «کلیه امور تعزیرات حکومتی اعم از امور بازرسی و نظارت، رسیدگی و صدور حکم قطعی و اجرای آن» را به دولت (قوه مجریه) محول کرده است.

۴. مأموریت اصلی سازمان تعزیرات حکومتی سرزنش کیفری نیست؛ چراکه سرزنش کیفری همیشه راه حل نهایی است و زمانی به کار گرفته می‌شود که سایر روش‌ها نتواند احترام به ارزش‌ها و رعایت هنجارهای اجتماعی را تضمین کند. هدف نخست آن، تشویق کنجبران اقتصادی به رعایت مقرراتی است که از یک طرف، سلامت اقتصاد و بازار و از طرف دیگر حقوق بنیادین مصرف‌کنندگان را تضمین می‌کنند. تأسیس «معاونت پیشگیری از تخلفات اقتصادی» و نیز راه‌اندازی «سامانه رسیدگی به شکایات مردمی (سامانه ۱۳۵)» در سازمان تعزیرات حکومتی، در همین راستا صورت گرفته است. هدف دوم این سازمان، رسیدگی به تخلفات تعزیراتی از طریق یک نظام پاسخ‌دهی متفاوت است. این تفاوت را از نظر ماهوی می‌توان در جبهه محور، دادن پاسخ‌های پیش‌بینی‌شده در مقررات مربوط به تعزیرات حکومتی دانست. این پاسخ‌ها بر محور جریمه نقدی، توقیف اموال و دیگر پاسخ‌هایی مبتنی است که در مقایسه با نظام کیفری قانون مجازات اسلامی، جنبه‌ای تکمیلی و تجمعی داشته و با تخلفات مربوط به حوزه‌های بازار و مصرف‌سازگاری بیشتری دارند. از نظر شکلی، رسیدگی‌های سازمان تعزیرات حکومتی، ضمن پیروی از برخی اصول کلی مربوط به آیین دادرسی کیفری، تابع مقررات آیین دادرسی نیست. بنا بر این، گونه‌ای از دادرسی افتراقی متناسب با ماهیت تخلفات اقتصادی در این سازمان وجود دارد. هدف از این دادرسی افتراقی، کاستن از تشریفات و پیچیدگی‌های خاص مربوط به آیین دادرسی کیفری، دوری جستن از تبعات منفی مربوط به کیفری ساختن امور مربوط به بازار، بالا بردن کارایی و سرعت تصمیم‌گیری در رسیدگی‌هاست. تفاوت دیگر نظام پاسخ‌دهی سازمان تعزیرات حکومتی را می‌توان در کارکرد تعاملی آن با دیگر نهادهای مرتبط با تخلفات اقتصادی (وزارت صنعت، معدن و تجارت، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، قوه قضائیه، ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، گمرک جمهوری اسلامی ایران، نیروی انتظامی، نهادهای صنفی، سازمان غذا و دارو، سازمان ملی استاندارد و...) در امر نظارت بر بازار، پیشگیری از تخلفات اقتصادی و رسیدگی به این تخلفات دانست.

۵. بدیهی است ماهیت متفاوت رسیدگی‌های سازمان تعزیرات حکومتی به معنای نادیده گرفتن اصول مربوط به دادرسی منصفانه نیست. تضمین اصول و تشریفات دادرسی

منصفانه، یکی از اولویت‌های مهم سند چشم‌انداز سازمان تعزیرات حکومتی را تشکیل می‌دهد. این سند، اهداف کلی، برنامه‌های راهبردی و عملیاتی سازمان تعزیرات حکومتی در چشم‌انداز ۱۴۰۴ خورشیدی را تبیین و تدوین نموده است. در این چشم‌انداز، «سازمان تعزیرات حکومتی، سازمانی است مقتدر، توانمند و منصف در ایجاد امنیت، رقابت، سلامت و شفافیت در بازار و فضای کسب و کار و حامی حقوق مصرف‌کنندگان و فعالان اقتصادی». در همین راستا، آماده‌سازی لوایح ماهوی، مربوط به یکپارچه سازی تخلفات اقتصادی، و شکلی، مربوط به اصول و قواعد رسیدگی به این تخلفات، یکی از برنامه‌های عملیاتی این سازمان را تشکیل می‌دهد.

سازمان تعزیرات حکومتی در فصلی نوین از فعالیت خود، مطالعات تطبیقی را در کنار سایر پژوهش‌های مربوط به حقوق داخلی، در اولویت قرار داده است. این مطالعات از یک سو، زمینه ترک ترک از چالش‌های مربوط به حوزه تخلفات اقتصادی را فراهم و از سوی دیگر، ایجاد تعاملات بین‌المللی و نیز سازمان‌های دارای کارکرد مشابه با سازمان تعزیرات حکومتی را تسهیل می‌کند. در راستای تقویت پژوهش‌های مربوط به حوزه تخلفات اقتصادی، سازمان تعزیرات حکومتی، دست همکاری خود را به سوی تمامی استادان دانشگاه و پژوهشگران محترم کشور دراز کرده و از دیدگاه‌ها، پیشنهادها، انتقادهای ارزشمند ایشان به منظور بهبود عملکرد سازمان و ارتقای جایگاه آن استقبال می‌کند.

۷. کتاب حاضر که با عنوان «گفتارهایم در آستان دادرسی کیفری: دعوای ضرر و زیان ناشی از جرم و تخلف» به سفارش سازمان تعزیرات حکومتی و به قلم پژوهشگر محترم «جناب آقای افضل خسروی» دانشجوی دوره دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی نوشته شده، از مجموعه کتاب‌هایی است که در آغاز «دهه توسعه و تعالی سازمان تعزیرات حکومتی» و در راستای «طرح توسعه و تعالی» - که به همت «جناب آقای دکتر علیرضا رحیمی» معاون محترم وزیر و رئیس سابق سازمان تعزیرات حکومتی آغاز گردید - تهیه و تنظیم شده و اینک در اختیار جامعه حقوقی قرار می‌گیرد. در این نوشته، پژوهشگر محترم تلاش می‌کند تا یکی از موضوع‌های مهم و مشترک بین دو حوزه دادرسی کیفری و دادرسی تعزیرات حکومتی را مورد مطالعه و بررسی قرار داده و اصول و تشریفات حاکم بر رسیدگی به دعوای خصوصی در این دو مرجع، مشابهت‌ها و تفاوت‌های آن‌ها را بیان کنند. گفتنی است

که موضوع «دعوای خصوصی»، یکی از مهم‌ترین مباحث آیین دادرسی کیفری است که شیوه و آیین رسیدگی به ادعاهای خصوصی بزه‌دیده جرم - مبنی بر این‌که در اثر جرم ارتكابی به وی زیانی وارد شده است - را مورد بررسی قرار می‌دهد. امروزه، جبران زیان‌های وارد شده به بزه‌دیده در پرتو یافته‌های دانش بزه‌دیده‌شناسی حمایتی از اهمیت اساسی برخوردار شده است. به گونه‌ای که رسیدگی و جبران این زیان‌ها، یکی از موازین «رفاه منصفانه با بزه‌دیدگان» به شمار می‌رود. با توجه به مشابهت‌های زیاد بین دو موضوع «جرم» و «تخلف» و نظر به این‌که، در تخلفات اقتصادی و بهداشتی در صلاحیت سازمان تعزیرات حکومتی نیز، در کنار ورود زیان به جامعه، به اشخاص خصوصی زیان وارد می‌شود (و باید بتوان گفت که موضوع زیان در این‌جا اهمیت دوچندان داشته و زیان‌دیده اصلی نیز شهروندان هستند)، مطالعه این موضوع به صورت مشترک، ضرورت و اهمیت اساسی یافته و می‌تواند نقش بسزایی در تفسیر درست و هدفمند مقررات قانونی، صدور آراء درست و عادلانه و حمایت از بزه‌دیدگان و زیان‌دیدگان داشته باشد. چرا که، مقررات کنونی تعزیرات حکومتی در این زمینه کامل نبوده و مقامات رسیدگی‌کننده ناچار از مراجعه به قوانین دیگر و به ویژه قانون آیین دادرسی کیفری می‌باشند. تلاش‌های پژوهشگر محترم را ارج نهاده و از زحمات ایشان در راستای نگارش این کتاب تشکر و قدردانی می‌نمایم. امید است که مطالب این رشته خواندنی، استخوانگوی نیازهای مدیران، رؤسا و اعضای محترم شعب رسیدگی، کارکنان سازمان تعزیرات حکومتی و کنشگران نظام عدالت کیفری بوده و مورد استفاده جامعه حقوقی، حقوق‌دانان و دانشجویان رشته حقوق قرار گیرد. در پایان، لازم می‌دانم از جنابان آقایان «دکتر جواد فرشید» «ماهریان» و «دکتر امیر حسن نیازپور» و هم‌چنین مجموعه همکاران «معاونان» توسعه مدیریت و منابع»، به ویژه «اداره کل آموزش و پژوهش» تشکر نمایم که با تلاش‌های صادقانه خویش زمینه انجام و تکمیل پژوهش حاضر را فراهم ساختند.

عبدالعلی میرکوهی

معاون وزیر و رئیس سازمان تعزیرات حکومتی